UDK 821.163.42(091)
821.163.42.09 Stanković, M.
Pregledni rad
Primljen 8.12.2017.
Prihvaćen 18.6.2018.

Petar Bilobrk
Radio Marija
Jordanovac 110, Zagreb
petar.bilobrk@gmail.com

MARICA STANKOVIĆ – ZATVORSKE BILJEŠKE IZ *DNEVNIKA*

Životnim opredjeljenjem za Krista, širenjem i svjedočenjem Radosne vijesti Marica Stanković mnogo je putovala i pisala, držala brojna predavanja. Za vjernički apostolat u svjedočenju Papa Pijo XII. odlikovao ju je 1943. god. crkvenim odličjem „*Pro Ecclesia et Pontifice* – Za Crkvu i Papu".
Uz brojne članke po mnogim časopisima pisala je i knjige, meditacije i druge tekstove te nam tako ostavila svjedočanstvo o svome katoličkom odgojnom radu osobito među ženskom mladeži. Velika većina njenih tekstova nije objavljena za njezina života, osobito ona koja su napisana u vremenu nakon Drugog svjetskog rata. Tek nakon sloma komunističkog režima djela Marice Stanković su nam postala dostupna, neka tiskana a neka su još uvijek u rukopisu te nam daju poticaj za istraživanje pisane riječi ove učiteljice, istaknute katoličke aktivistice. Svojim dnevničkim zapisima o robijaškim danima u kaznionici u Požegi ostavlja nam u baštinu i zalog pisani trag prema kojem možemo donekle saznati kroz kakvu torturu su prolazile zatvorenice pa i drugi osuđenici zatvoreni zbog svojih političkih i vjerskih uvjerenja.
Zbog svojih kršćanskih uvjerenja i velikog odgojnog utjecaja na mladež komunističke vlasti su je osudile na montiranom procesu na pet godina robije koje je provela od 1947. do 1952. u logoru u Požegi. Na suđenju je hrabro uzviknula „Živio Krist Kralj, živio Papa, živjela kršćanska Europa!", potom je s djevojkama s kojima je bila zajedno suđena nakon pročitane presude svečano u sudnici zapjevala: "*Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat* – Krist vlada, Krist pobjeđuje, Krist vječno kraljuje."

Ključne riječi: Marica Stanković; dnevnik; zatvor; vjera; radost; vedrina

Uvod

Iako su u mnogim znanstvenim i drugim radovima istraživani povijest i karakter društvenih i drugih pokreta žena u Hrvatskoj, slobodno možemo konstatirati kako mnoge žene još uvijek čekaju da njihov život i djelo budu istraženi. Među potonje se svakako ubraja i Marica Stanković o kojoj poznavatelji njena lika i djela svjedoče da je bila jedna od najmarkantnijih osoba katoličkog laikata XX. stoljeća, najistaknutija među katoličkom ženskom omladinom u razdoblju Katoličke akcije u Hrvatskoj. Iako je umrla na glasu svetosti, a i u tijeku je proces za njezinu beatifikaciju, o njoj se danas malo zna. Razlog tomu jest taj što su je godine 1948. osudile komunističke vlasti te se o njoj nije smjelo govoriti. Tek nakon godine 1990., objavljivanjem prvog životopisa, a potom i raznih spisa izlazi iz zaborava.

Marica Stanković je u Kaznenom popravnom domu u Požegi, kako ga ona naziva u logoru, zatvorena na izdržavanje kazne od 1. travnja 1948. do 1. rujna 1952. Ovo vrijeme puno patnje, ponižavanja, boli, gubitka i pronalaska snage u Bogu Marica je opisala u svojim uzničkim zapisima (Stanković 2000) koje je završila pisati 26. veljače 1955. Njezine su uspomene ostale u rukopisu a ugledale su svjetlo dana tek o stotoj obljetnici njezina rođenja upravo zato što u to vrijeme nije se smjelo ništa govoriti niti pisati o komunističkom režimu i njihovim progonima.

Njeni dnevnički zapisi kao i promišljanja, meditacije, crtice počeli su se objavljivati tek nakon pada komunizma. Spise i svjedočanstva su sve to vrijeme komunističke šutnje, njezine suradnice iz Zajednice diskretno prikupljale i čuvale kako ne bi došli u „pandže grabežljivaca“ znajući da bi ih uništili.

Do danas, 60 godina nakon smrti, njezini rukopisi su objavljeni u 21 knjizi, a još ima neobrađenih rukopisa koji čekaju na objelodanjivanje.

1. Životni put Marice Stanković

Marica Stanković, istaknuta vjernica, učiteljica, katolička aktivistica, utemeljiteljica svjetovne Zajednice suradnice Krista Kralja, uznica u komunističkom logoru, slobodno možemo reći i mučenica i naučiteljica, rođena je u Zagrebu u siromašnoj obitelji 31. prosinca 1900. Iako je u svim državnim knjigama zapisana kao Marica Vragović, pretpostavlja se da iz svojih vjerskih uvjerenja nije željela uz svoje ime vezati uz spomenuto

prezime pa je stoga podnijela i zahtjev za promjenom prezimena. Razloge promjene prezimena nije nikada objasnila, ali se da naslutiti kako je to i ranije navedeno.

Suprotstavivši se komunističkom režimu, na montiranom procesu, osuđena je na pet godina robije koje je provela u logoru u Požegi od 1948. do 1952.[1] Nakon izlaska iz logora, a neposredno prije svoje smrti koja je uslijedila 1957. godine od posljedica patnji proživljenih u logoru, Marica je uspjela napisati svoje uspomene na taj kalvarijski period svoga života. Njene uspomene ostale u rukopisu ugledale su svjetlo dana tek o stotoj obljetnici njezina rođenja upravo zato što u to vrijeme nije se smjelo ništa govoriti niti pisati o komunističkom režimu i njihovim progonima. Ono što je specifično Maričini tekstovi su objavljivani tek nakon pada komunizma, a njene sestre suradnice su ljubomorno čuvale tekstove svoje utemeljiteljice kako oni ne bi došli u „pandže grabežljivaca" znajući da bi isti to uništili, a samim time ne bi bilo više pisanih tragova Maričinog mučeništva. Spise i svjedočanstva su sve to vrijeme komunističke šutnje, njezine suradnice iz Zajednice diskretno prikupljale kako bi buduće naraštaje upoznale s likom i djelom Marice Stanković. Ta je *silenzio stampa* trajala sve do devedesetih godina kada se slobodno počelo izlaziti u javnost s imenom i djelom Marice Stanković. Što se posebno očitovalo krajem 2000. godine kada je o stotoj obljetnici rođenja Marice Stanković upriličen simpozij o njezinom životu i radu (Matković – Vlašić 2001).

Marica Stanković pisala je i ranije, još kao učenica učiteljske škole?. Surađivala je u mnogim časopisima: *Ljubice*, *Danica*, *Posestrimstvo*, *Nedjelja*, *Dobri Pastir*. Najveći broj članaka objavila je u časopisu *Za vjeru i dom* kojemu još 1926. postaje urednik i glavni suradnik. Bilo je to glasilo katoličke ženske mladeži okupljene u katoličkoj organizaciji kojoj je bila predsjednica. Glavna tema njenih članaka bila je problematika žene i njezine uloge u obitelji, društvu i Crkvi. Kako je bila literarno nadarena, njezin stil odlikovao se posebnim žarom i slikovitošću, te bogatim rječnikom tako da su se njeni članci rado čitali. 1944. izdaje knjigu *Mladost vedrine* u kojoj iznosi povijest ženskog dijela križarske organizacije kao i svoje poglede na odgojni rad s katoličkim djevojkama. Knjiga je izašla u zadnji čas prije dolaska komunističkog terora, i tako je spasila od zaborava široko djelovanje ženskog dijela te organizacije

1 U zatvorsku kaznu je uračunato i vrijeme provedeno u pritvoru u Petrinjskoj ulici u Zagrebu od 1. rujna 1947. do 1. travnja 1948. kada je prevezena u kaznionicu u Požegu na izdržavanje kazne zatvora.

te ostaje dragocjeni dokument za poznavanje povijesti katoličkog rada među mladima. Kao učiteljica pisala je u raznim časopisima, a nastavila je svoj spisateljski rad i nakon logorskih dana.

Marica je bila istaknuta katolička aktivistica i to najprije u orlovskoj a kasnije i u križarskoj organizaciji, naposljetku je bila i predsjednica Velikog križarskog sestrinstva od osnutka 1936. do njenog raspuštanja 1946. godine.[2]

O njenom radu najbolje govori i činjenica da je 1942. godine na prijedlog nadbiskupa Alojzija Stepinca za njen požrtvovan rad među katoličkom mladosti u hrvatskom narodu odlikovana i visokim crkvenim priznanjem, papinskim odlikovanjem *Pro Ecclesia et Pontifice*, koje joj je 13. rujna na svečanoj proslavi križarskog dana predao sam nadbiskup Alojzije Stepinac. (Tahmina 2006: 45) Priznanje je to ženi koja je cijeli svoj život predala u ruke Isusa Krista i koja je sav trud i svoje znanje uložila u odgoj mladih i to primjerom svoga života, pisanjem poruka, meditacija koje su u potpunosti bile usmjerene ka vjerskom odgoju i ćudoređu.

Zasluge Marice Stanković u odgoju mladih djevojaka, njenu katoličku djelatnost i patnju i muku koju je podnijela za vjeru, dom i Crkvu prepoznala je i Katolička Crkva u Hrvata odnosno Zagrebačka nadbiskupija u ime koje je zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić 16. studenoga 2006. godine otvorio nadbiskupijski Proces za beatifikaciju i od toga dana Marica Stanković se ima pravo zvati službenica Božja Marica Stanković.[3]

---

2 O ovome svjedoče i natpisi dnevnog tiska. Vika Švigir u Maričinu životopisu navodi da je *Vjesnik*, u subotu 31. siječnja 1948. pisao: „Nakon oslobođenja, u jesen 1945. nadbiskup Stepinac raspustio je svoje vjerske organizacije, jer je u to vrijeme narodna vlast izdala naređenje o obvezatnoj prijavi svakog društva. Formalno mrtve križarske organizacije nastavile su rad u podzemlju. Veliko križarsko sestrinstvo pod rukovodstvom Marice Stanković i duhovnika, a zapravo rukovodioca organizacije don Ante Radića, djelovalo je i dalje. (…) Iz iskaza se vidi, da je svrha ovih ilegalnih grupa bila da se članstvo ideološki pripremi za aktivan rad protiv osnovnih tekovina narodno oslobodilačke borbe, demokratke vlasti i državnog uređenja u našoj zemlji, a da je vjerski pečat ovoj organizaciji bio potreban da takav rad maskira. Usp. Stela Tahmina. 2006. *Marica Stanković (1900-1957). Životopis i bibliografija*, Zagreb, 93.

3 Zagrebački nadbiskup i metropolit kardinal Josip Bozanić potpisao je 25. listopada 2006. Proglas za otvaranje kauze beatifikacije službenice Božje Marice (Marije) Stanković, utemeljiteljice svjetovne ustanove "Suradnice Krista Kralja". Marica Stanković preminula je 8. listopada 1957. godine u kući svoje Ustanove u Zagrebu. Prigodom njezine smrti kardinal Alojzije Stepinac napisao je: "Ova je draga i plemenita duša posvetila sve sile svoga uma i srca za proširenje kraljevstva Božjega na zemlji i može zbilja biti uspoređena s onim velikim ženama iz prvih vremena kršćanstva, kojima je Krist Gospodin bio sve, i koje su mogle s pravom govoriti s

Marica Stanković je u potpunosti posvetila svoj život Kristu Kralju davanjem svojih doživotnih zavjeta na Veliki petak 1927. godine te osnivanjem svjetovnog reda Suradnice Krista Kralja za što je donijela odluku kasnije, 1938. godine u Banja Luci nakon tečaja križarske organizacije. Začetnik ideje za osnivanje ovog svjetovnog reda odnosno institucije je sada već blaženi Ivan Merz (1896.-1928.), Maričin prijatelj koji je imao želju za osnivanjem muškog i ženskog instituta. On je želio muški ogranak nazvati Vitezovi Presvetog Srca, no, osnutak nikada nije zaživio jer je Ivan Merz umro veoma mlad.[4] Klica ove Merčeve ideja našla je plodno tlo u Maričinu srcu i deset godina nakon Ivanove smrti Marica osniva Zajednicu suradnice Krista Kralja o čemu je izviješten i nadbiskup Stepinac koji je dao svoj blagoslov. Na koncu, kada je službeno odobreno osnivanje Zajednice iz Rima 1951. godine koje je obilježeno 1953. godine korigiranjem Pravila i primanjem novih članova stigla je i potpora nadbiskupa Stepinca 12. srpnja 1953., i od tada započinje i dopisivanje Nadbiskupa i Marice Stanković.

Mnoge mlade djevojke slijedile su njen primjer, pratile je i sudjelovale u njenom radu što će joj dolaskom komunističke vlasti u Hrvatskoj zamjeriti jednako kao i njezino zauzimanje za nadbiskupa Stepinca, a da je tome tako svjedoči i montirani sudski proces u kojem je Marica kao

apostolom: Ne živim više ja, nego Krist živi u meni" (Iz Pisma sućuti zatočenog nadbiskupa zagrebačkog, kardinala Alojzija Stepinca, Krašić, 17. listopada 1957. godine). Njezin grob na 57. polju Mirogojskog groblja postao je mjestom molitve i potajnih hodočašća unatoč nastojanju komunizma da se njezino ime zaboravi a djelo zatre. Imamo vrijednih svjedočanstava o njezinu svetom životu i plodnom apostolskom djelovanju, o glasu svetosti, za života i poslije smrti, ističe se u Proglasu, u: *Informativna katolička agencija*, 25. listopada 2006., u: http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=89544 (22. VII. 2016.)

4 Blaženi Ivan Merz rođen je Banja Luci, 16. prosinca 1896. a umro u Zagrebu, 10. svibnja 1928. Bio je istaknuti laik u svjedočenju Evanđelja. Tijekom života Ivan Merz se služio s deset jezika i osposobio za četiri zvanja: profesor, književnik, časnik, a posjedovao je znanje i vrline koje se traže za svećenika. "Istaknuti laik u svjedočenju Evanđelja" - tim je riječima Papa Ivan Pavao II. nazvao Ivana Merza u zagrebačkoj katedrali 10. rujna 1994. godine, prvoga dana svoga pohoda Hrvatskoj, spominjući u svome govoru hrvatske svece i blaženike, te kandidate oltara u našem narodu. Ove Papine riječi veliki su poticaj za bolje upoznavanje s likom Ivana Merza i njegovim životnim svjedočanstvom danim za Isusa Krista. Postupak za proglašenje Ivana Merza blaženim i svetim započeo je u Zagrebu još 1958. god; a od 1986. god. nastavlja se u Rimu pri vatikanskoj Kongregaciji za kauze svetaca. Papa Ivan Pavao II. proglasio ga je blaženim na svečanoj misi na Petrićevcu u Banjoj Luci, 22. lipnja 2003. godine.

drugooptužena 24. siječnja 1948. godine osuđena na kaznu zatvora s prisilnim radom u trajanju od pet godina.[5]

Ovakvoj presudi na montiranom procesu[6] prethodilo je uhićenje koje se odvijalo u poslijepodnevnim satima 1. rujna 1947. i pritvorena je najprije na UDBI u Petrinjskoj ulici u Zagrebu, nakon tri mjeseca, dakle, od 1. prosinca iste godine na Okružnom sudu, a tek je u siječnju 1948. primila optužnicu kao, kako smo ranije naveli drugooptužena. Optužnicu Javnog tužiteljstva za grad Zagreb, odjeljenje sigurnosti, od 8. siječnja 1948. godine potpisao je javni tužitelj Vlado Ranogajec (Tahmina 2006: 89). Zanimljiva je činjenica da je spomenuti Ranogajec javni tužitelj na mnogim montiranim procesima što je ostalo zabilježeno u arhivu ali i drugim dokumentima i knjigama napisanim na temu sužanjstva u komunističkim logorima. Ovdje kao primjer navodimo i proces protiv fra Leonarda Bajića i drugih fratara iz samostana Gospe Lurdske u Zagrebu u kojem je kao javni tužitelj sudjelovao spomeuti Ranogajec. (Čovo 2003). Razdoblje provedeno u kaznionici u Požegi, vrijeme puno patnje, ponižavanja, boli, gubitka i pronalaska snage u Bogu, Marica je opisala u svojim uzničkim zapisima (Stanković 2000) koje je završila pisati 26. veljače 1955.

5 Presuda Okružnog suda u Zagrebu, br. 8/1948, napisana je na 14 stranica a s Maricom Stanković su optuženi i osuđeni: don Ante Radić, Nevenka Šarin, Slavica Tuškan, Emilija Hlavaček, Darinka Dugački, Štefica Duković, Darinka Manc i Danica Pirija.

6 Da se radi o montiranom procesu svjedoči i jedan od aktera tog režima Josip Manolić, koji je sudjelovao u provođenju i uhićenjima, u intervju koji je dao za *Jutarnji list* 8. srpnja 2015. godine kada kaže: „Sve će to dovesti do toga da 18. rujna Stepinac bude ponovno uhićen, a 28. pojavit će se u sudnici. Stepinac je izveden pred sud u športskoj dvorani u Kačićevoj. Publika je u sudnici naručena i probrana. Ispred Nadbiskupskog stola nazoče suđenju: rektor Franjo Šeper, ekonom R. Puljak, zamjenik duhovnika križara don A. Radić, predsjednica križarica Marica Stanković i predsjednik križara Lav Znidarčić, ujedno i tajnik Bogoslovnog fakulteta. Don Ante Radić i Marica Stanković kao križari bit će kasnije uhićeni i osuđeni na zatvorske kazne. O svim tim događanjima vođene su rasprave na partijskim sastancima, u sjedištu MUP-a gdje sam pristigao nakon Bjelovara. Upoznao sam i glavnog istražitelja Nedu Milunovića, koji je u ime Ozne Hrvatske vodio istragu. Sve više stvarana je ikonografija koja je imala zadaću unutar hrvatskog naroda lik i djelo Stepinca izvrći osudi, pojasniti zašto ga se smatra i osuđuje kao suradnika fašističkog režima, izdajnika hrvatskog naroda.“, u: http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/josip-manolic-tito-je-poslao-oficira-ozne-da-likvidira-alojzija-stepinca-ali-je-stevo-krajacic-kardinala-upozorio-da-se-skloni/279313/ (20. VII. 2016.)

2. Događanja koja su prethodila uzništvu

Dolaskom komunističkih vlasti, 1945. godine odmah su započeli i napadi kako na vjeru tako i na Crkvu, a samim time i na nadbiskupa Stepinca kojega su prvi put zatvorili odmah u svibnju 1945. godine. Svaka situacija i prilika tih dana je iskorištena za napad na Nadbiskupa, a Marica Stanković je odlučila da ne će u tim situacijama zatajiti Nadbiskupa, što je na koncu rezultiralo i njenim zatvaranjem. Zapravo to je bio sam poticaj da je čim prije ušutkaju i zatvore, jer su tadašnje vlasti već dobro poznavali lik i djelo Marice Stanković koja je po njihovom uvjerenju trovala mlade ljude koji se okupljaju oko nje, a samim tim sprečavala njihovu indoktrinaciju.

2.1. Hrabro i odvažno u obrani nadbiskupa Alojzija Stepinca

Vika Švigir, najbolja prijateljica i desna ruka Marice Stanković, u njenom životopisu[7] donosi svjedočanstvo o događaju koji se zbio u Radničkoj komori u Zagrebu 2. lipnja 1945. Naime, vlasti su toga dana skupili prosvjetne radnike grada Zagreba kako bi im dali smjernice o radu u sljedećoj godini, ali i za sve naredne jer promjenom vlasti mijenja se kompletno sve, ono staro više ne vrijedi. Među tim radnicama, kojih je bilo oko 2500 bilo je i svećenika, kateheta i časnih sestara, a bile su nazočne i Marica Stanković i Vika Švigir.

Svaka prigoda se koristila za napad na nadbiskupa Stepinca, pa se tako se zbilo i toga dana. Na napade na Stepinca reagirala je profesorica Marija Grgić i nakon njene reakcije napad se zaoštrio, Marica je pristojno, kakva je i sama i bila, zamolila za riječ, prestalo je komešanje i žamor, a Marica je kako to Vika opisuje mirno i energično rekla:

> Protestiram u ime katoličke javnosti protiv ovih kleveta. Takve klevete na onoga koji je grmio s propovjedaonice na one koji su progonili Židove i pravoslavne (…) Ima veliki broj onih prisutnih koji to mogu potvrditi i zahvaliti za svoj život baš dr. Alojziju

7 Ovaj životopis Marice Stanković napisala je 1962. godine Vika Švigir, ali taj životopis još se nalazi u rukopisu i čeka vrijeme objave. Razlog zašto još uvijek postoje neobjavljeni rukopisi je u tome što je u tijeku proces za beatifikaciju službenice Božje Marice Stanković, ali i činjenica da su za sada još uvijek nedovoljno istraženi.

> Stepincu. Zato s gnjušanjem kažem tri puta: fuj, fuj, fuj, što se dozvolilo na sastanku elite grada Zagreba, na sastanku prosvjetnih radnika, padaju takve kletve.[8]

Vrlo vjerojatno je da je upravo ovaj događaj nagnao Maricu da se zahvali na aktivnoj nastavničkoj službi, a istovremeno je i očekivala uhićenje. Njeno čekanje na hapšenje i nije dugo trajalo jer je 1. rujna 1947. godine, prema *Povijesti ustanove Suradnica Krista Kralja*[9] Marica Stanković odvedena u Petrinjsku ulicu na UDBU.[10]

Proces je kao bomba odjeknuo u katoličkoj javnosti. Kada se osvrnemo na stav i držanje optuženika možemo bez iti malo promišljanja reći da je to bio zapravo trijumf poniženih i osuđenih. Ni riječju ni gestom nisu pokazale ni trunka mržnje, osvetoljubivosti, prezira prema onima koji su ih pozatvarali i osudili. U njima zapravo su prepoznale svog evanđeoskog bližnjega, i očima uprtima u Isusa Krista su zapravo zajedno s njim molili poput Njega za one koji ga nepravedno osuđuše i razapeše.

Na suđenju Marica Stanković odlučno je odbacila inskonstruirane optužbe koje su joj nametane, a posebno one o političkom djelovanju organizirajući ilegalne grupe u kojima će: „rukovoditi tim ilegalnim sastancima, na koje je i sama dolazila i održavala im razna predavanja od vremena do vremena, a inače je redovito primala u svom stanu izvještaje o samom radu od rukovodioca tih ilegalnih grupa, kojima je davala direktive za daljni rad, koji je išao za tim da se članstvo ideološki pripremi za aktivni rad usmjeren na borbu protiv osnovnih tekovina NOB-a, demokratske državne vlasti i prema masovnim organizacijama i društvenom uređenju u našoj zemlji, a što je sve imalo kao krajnji cilj izazivanje strane intervencije i obaranje postojećeg državnog, društvenog i ekonomskog uređenja u zemlji pa je tim djelima počinila krivično djelo iz čl. 3 t. 6 i 8. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države...“ (Brzić 2003: 66)

---

8 Citat prenosimo prema Stela Tahmina. 2006. *Marica Stanković (1900-1957). Životopis i bibliografija*, 86-87.

9 Ova Povijest ustanove Suradnica Krista Kralja još uvijek je u rukopisu i čuva se u arhivu Postulature za beatifikaciju službenice Božje Marice Stanković, a ovo svjedočanstvo prenosimo prema Tahmina 2006.

10 *UDBA* - Uprava državne bezbjednosti (uobičajeni naziv UDBA), organizacija nastala preustrojavanjem Ozne (Odjeljenje zaštite naroda) 1946. U suradnji s Narodnom milicijom i Korpusom narodne obrane Jugoslavije borila se protiv ostataka kolaboracionističkih snaga, pristaša Rezolucije Informbiroa i protivnika komunističkog režima. Do kraja postojanja ostala je tajnovitom, u: http://enciklopedija.lzmk.hr/index.aspx (22. X. 2016.)

Ono što je obilježilo ovaj montirani proces je činjenica da je Marica sve to dobro, hrabro i mirno podnosila sa suoptuženima, a na kraju proglašenja osude zapjevali su: *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat.* (Tahmina 2006: 91)

Marica Stanković čekajući u pritvoru suđenje i osudu nije sjedila u pritvorskoj sobi i očajavala i plakala nad svojom sudbom nego je napisala potresni *Križni put robijaša* koji je molila sa svojim supatnicama u korizmi 1948. godine. Prvotno je ovaj križni put objavio Žarko Brzić u svojoj knjizi *Nasmijano lice* (Brzić 2003: 128-156), a potom je zasebno objavljen 2012. godine. (Stanković 2012)

Pisala je Marica svoje meditacije, upute i druga tekstove nakon izlaska iz zatvora, ali smatramo da su upravo najupečatljiviji *Križni put* robijaša i dnevnički zapisi *Godine teške i bolne*, koji nam uz povijesni prikaz događanja prikazuju i sudbinu čovjeka na početcima komunističke torture.

Marica Stanković nam u svojim dnevničkim zapisima donosi i imena i prezimena aktera koji su u logoru gazili čovjeka i njegovo dostojanstvo, a samim time nam je jasno zbog čega su spisi čuvani, jer da su „preodgajatelji" znali za te spise sve bi napravili da ih pronađu i unište.

3. Dnevnički zapisi Marice Stanković

Ranije smo već spomenuli da je Marica Stanković jako puno pisala prije nego je osuđena, no ona nije prestala pisati ni po izlasku iz logora.[11] Njeni tekstovi kako nam je poznato objavljivani su nakon pada komunističke diktature, a nazivi djela ili tekstova su kasnije dodavani tako da oni u pravilu nisu izravno Maričini nego su preuzeti iz njenih tekstova.

Promišljati i govoriti o hrvatskoj književnosti kršćanskog nadahnuća u vrijeme komunizma, a ne govoriti o dnevničkim zapisima Marice Stanković bio bi veliki propust. Ovi zapisi žene koja je nepravedno osuđena donose nam prikaz dizanja i padanja jedne duše. (Stanković 2012: 7)

Na koji način su mučeni, kako im je gaženo ljudsko dostojanstvo, kakvu su torturu „osloboditelja" u logorima podnosili svjedoči nam Marica Stanković u svome dnevniku čiji naslov nam sve govori – *Godine teške i bolne*.

11 Ovdje ćemo zatvor u Požegi u kojem je Marica Stanković bila na izdržavanju kazne zatvora nazivati kako ga je i ona sama zvala.

Na početku i na kraju ove knjige autorica piše popratno pismo svojoj prijateljici Mariji. Iz bilješki na kraju knjige je vidljivo da se radi o Mariji Maržić, Dubrovkinji s kojom je robovala u logoru Požega, i Marica svoje pismo započinje riječima:

> Sjećaš li se Marijo, kasnih večeri u kolovozu 1948 godine? (…) Neizmjerna tišina! Samo je tvoje srce udaralo kraj mene, i njegovi kucaji pronosili su se kroz tihu ljetnu noć.
> Tad ja prekinuh tišinu. Ako ću ikada pisati o ovome logoru, tad će to biti povijest Božjih čudesa u njemu. (…) opisat ću jednom život u našem logoru bez traga mržnje, bit će to dokument vremena. Značajna stranica u novovjekom martirologiju Crkve. Najljepša stranica u borbi za svetu Hrvatsku. (Stanković 2012: 7)

Marica Stanković ovim pismom započinje svoju ispovijest, ispovijest jedne kršćanske duše. Iako se Marica obraća supatnici Mariji i spominje borbu za svetu Hrvatsku, ona završava svoju ispovijest popratnim završnim pismom Mariji s kojim čitatelju želi pokazati da ona i Marija, iako su se borile za istu stvar, i iako su zajedno bile u logoru pod istom ili sličnom optužbom političkog karaktera, su se borile na različite načine. Marica u tom pismu na kraju poručuje Mariji a preko Marije i svima onima koji budu čitali i vrednovali njen lik i djelo sljedeće:

> Jesi li zadovoljna Marijo?
> Nisi! Znam da nisi! (…) Znam, Ti si nacionalistkinja. U svakoj od vas koje ste ostale na liniji, ima prkosa, ima nesavladivog ponosa, ima nešto stoičko, neslomivo, kameno.
> Ja nisam takva! Ja volim Hrvatsku, volim je do krvi i suza, ali više me obuzimaju pitanja koja nisu od ovoga svijeta. (Stanković 2012: 114)

Upravo onako kako je i obećala Mariji, Marica Stanković svoju ispovijest je napisala bez imalo mržnje, opisivala je trenutke provedene u logoru onako kako ih je ona doživljavala, a vidljivo je da ih je doživljavala i podnosila jako teško, bolno.

U ovim uzničkim zapisima Marica Stanković potresnom iskrenošću opisuje sve strahote života u ženskom logoru u Slavonskoj Požegi u kojemu je, zbog svojega katoličkog uvjerenja, provela pet godina.[12] Svoje ispovijesti Marica završava 26. veljače 1955., a koje su kako smo ranije rekli svjetlo dana ugledale 45 godina kasnije, i od tada je ova knjiga do-

12 Pet godina se računa od dana privođenja 1. rujna 1947. do 1. rujna 1952. kada je otpuštena iz zatvora.

živjela tri nepromijenjena izdanja. Svakodnevnim govorom može se reći da tko god uzme u svoje ruke ovu knjigu ne ispušta je dok je ne pročita u jednom dahu.

Marica Stanković nam prikazuje svu surovost režima, koji je zatvorenicama prisiljavanjem na težak fizički rad i oduzimanjem temeljnih ljudskih prava nastojao satrti ne samo tijelo, nego im slomiti i duh. S druge pak strane nam daje svjedočanstvo kako je i usred tih zala i grijeha na svojoj duši proživljavala Kristove patnje. Ponekad joj se Bog u tim trenucima činio dalekim, stranim i nedohvatljivim, no nije dozvolio da ga izgubi. To zapisuje u bezuvjetnoj vjernosti svome poslanju, bez traga mržnje, čime bez sumnje daje svoj prilog istini o vremenu ispunjenom mržnjom prema Bogu i svemu što je od Njega.

Uz pregršt opisa kojima nam nastoji predočiti situaciju u logoru Marica Stanković u ovom dnevničkom zapisu svojim jedinstvenim opisom osoba započinje opisivanjem njihovog vanjskog izgleda, a zatim slijede psihološke i etičke osobine, ističe događaje i prostorije te ih kroz djelo pomno i detaljno opisuje. Pri opisu likova iskazuje njihov položaj, no, kako bi potvrdila autentičnost ona nam govori i njihova imena i prezimena, ali i nadimke kako su ih zatvorenice nazivale. Pri pripovijedanju se koristi jednostavnim izrazima te se u potpunosti posvećuje događaju kojeg opisuje do posljednjeg detalja. Ona nam progovara o svojim supatnicama ali ono što je jako bitno ona progovara kako se ona osjećala u određenim trenutcima od dana provedenih u pritvoru pa do posljednjeg zatvoreničkog dana. Dakako, javlja se tu i ono teodicijesko pitanje patnje, smisla patnje ali isto tako i duhovna dimenzija. Osobito se ono očituje kada govori o situacijama u kojima se ona nalazila i kako se osjećala u tim trenutcima. U krutoj zbilji u kojoj započinje njezin robijaški život svjedoči nam kako je vrlo intenzivno proživljavala tjeskobu ranjenog i poniženog bića koje se vrlo često hrvalo s brojnim pitanjima i strahovima. Trpjela je od straha sve do posljednjeg dana petogodišnje kazne.

Kada govori o svom stavu i ponašanju za vrijeme istražnog zatvora i suđenja tvrdi da se držala hrabro, no u dodiru s karantenom svjedoči nam o gubitku hrabrosti. Nekome tko je cijeli svoj život bio aktivan i u stalnim pokretima i promišljanjima ovakva situacija teško pada. Sve se to danas može učiniti čudnim za osobnost kakva je bila Marica Stanković, ali bez obzira na vjeru i pouzdanje u Boga, trebalo je imati snage za izdržati takve životne okolnosti, treba doživjeti prokušane metode policijskih zastrašivanja.

Po volji zatvorske uprave, odnosno milicajki, Marica Stanković prošla je kao radnica i krojačku radionicu, praonicu rublja, čijanje perja, radionicu igračaka i na koncu je završila među veziljama. Imala je probleme s povišenim tlakom, zatim neku kožnu bolest na rukama od koje su joj obje bile u prištevima i ranama. No, sve to skupa nije u njoj očitovalo patnju koliko je više patila što joj je bio onemogućen normalni vjerski život, odijeljenost od crkve, daleko od slušanja riječi Božje, od Euharistije, od ispovijedi. Mučno je proživljavala tu nemilu stvarnost:

> Pet godina bez mise i sakramenata. Sve se zaledilo u mojoj duši. Kao da me je Gospodin i njegova prisutnost potpuno ostavila. Istina, nije bilo dana bez jutarnje i večernje molitve, bez čitanja duhovnog štiva, krunice, oficija. Odnosno bilo je i takvih dana, ali samo onda kada vremenski nisam to mogla izmoliti ili nisam imala priručnih knjiga. Isto sam tako svaki dan izmolila nepromjenljive dijelove svete mise, a i svaki dan sam razmatrala... Izvana nisam odavala žalost, dapače, mene se uzimalo za primjer vedrine, ali u duši je bilo mračno. Bila sam dobra ljudima, ali nisam bila dobra dobrom Bogu. Nisam patnju podnosila ni strpljivo, niti radosno, a kamo li s čežnjom. Činilo mi se čak da ta patnja nema smisla. Bilo je dana kad sam je prinosila za svoje grijehe, za grijehe Hrvatske, za Zajednicu, za sve mile i drage, za cijeli svijet. Ali bilo je dana kad sam mrmljala protiv nje, kad sam je htjela skinuti sa sebe. Jer čemu sam tu i zašto sve to? (Stanković 2012: 74)

U ovakvim i sličnim životnim okolnostima i oni najhrabriji padaju u depresiju i dozvoljavaju si i zaplakati. Tako je prema njenom priznanju bilo i u njenom slučaju.

U logoru je nastavila sa svojom životnom ulogom duhovne majke i upravo ona kao takva je bila oslonac i utjeha mnogim zatvorenicama koje su je poznavale, onima koje su čule za nju ali isto tako i onima koje su se s njom srele tek u logoru. Ona je zapravo bila i čuvarica duša svojih supatnica ali i savjetnica jer je često kada bi prilike dozvoljavale razgovarala s njima a posebno se osvrtala na razgovore religijske tematike. U svemu tome otegotna okolnost za Maricu Stanković je bila ta da njena popularnost ali i njena čvrstina i dosljednost u ispovijedanju kršćanskih načela nije mogla ostati skrivena budnom oku čuvarice kaznionice. U svojoj pakosti kažnjavali su je tako da su je više puta premještali iz jedne sobe u drugu. Posebno joj je bilo teško u tzv. „Rebeki“, sobi za izolaciju, gdje su zatvorenice kao zarazne bolesnice bile strogo odijeljene od drugih. Sjeća se Marica kad je prvi put dospjela u tu jezivu robijašku odvojenost:

> Prvi put među 'gubavima'. Zašto među njima? Te su kažnjenice u tom odjelu bile sasvim odijeljene od ostalog mnoštva. Većina zatvorenih bile su političarke (osuđene kao politički prestupnici), ali uvijek je među njima bilo ubačenih nekoliko kriminalki da im ogorčuju život svojim psovkama i prostotama ali i svojim špijuniranjem. A katkada je u 'Rebeku bila ubačena i po koja neubrojiva, luda osoba samo da dani među „gubavima" budu još strašniji. (Stanković 2012: 22)

U ovim zapisima dolazimo do saznanja da je okusila i druge „odgojne" metode koje su se primjenjivale na osuđenice kao što je bio teški fizički rad i tortura samice. Opisuje i kako se osjećala kada je prvi put ušla u samicu a da ranije nije imala nikakvu predodžbu kako izgleda. Vjerno nam prikazuje opis samice ali i stanje svoga duha:

> Pod betoniran, u kutu kibla. Bez okna, bez zraka. Stisnula sam se u kut i zaplakala. Bilo je to upravo u blizini blagdana Krista Kralja. Sigurno dragi Bog hoće da obavim duhovne vježbe prije našeg blagdana. Počela sam ih navečer istoga dana. Preko dana, ako sam bila sama, molila sam i preporučivala se Bogu. Kleknula sam usred samice i zazivala sveto ime njegovo kad god me je morila žalost i sramota i opet mi nakon molitve nije bilo tako teško. (Stanković 2012: 30-33)

Nakon što joj je završila četrnaestodnevna kazna samice, premještena je bila na građevinski posao gdje je nosila crijep, cigle i drugi građevinski materijal. Onome koji nije nikada fizički radio sigurno mu je taj posao bio dvostruko teži. Iz teksta možemo vidjeti kako zatvorenice ni u najgorim situacijama nisu klonule duhom pa su svaki put kad bi vidjele da se muči pomagale joj i olakšavale napor koliko je to bilo moguće pod strogim nadzorom milicajki.

Dani, mjeseci, godine zatvorenica su prolazili u neprestanom radu, poniženju, trpljenju i strahu. Svjedoči nam kako je bila uvjerena da je i u takvim nemogućim uvjetima Bog poziva da pomogne supatnicama očuvati vjeru u Njegovu ljubav iako to nije bilo lako jer sumnja kao neumorna krtica iz dana u dan izgriza i potkopava duhovni hram izdržljivosti zatvorenica. Sva surovost i tortura nisu ih spriječavali da prilikom većih blagdana napišu nekoliko pobudnih misli za razmišljanje pa su onda te cedulje u najvećoj diskreciji kolale logorom od jedne osuđenice do druge. Zatvorenice se vrlo dobro među sobom poznaju, tu se srca brzo otkrivaju i svak zna kako tko diše, pa je tako bila zajamčena barem nekakva sigurnost da se neće otkriti. I tako je Marica smišljala načine kako

u duhovnom pogledu pomoći ranjenim srcima: „Još više sam nastojala svima biti sve. Sve shvatiti. Sve razumjeti. Sa žalosnima se žalostiti. S vedrima se radovati. I svuda nositi ljubav, pravu, djelotvornu ljubav. Tome su služili i moji paketi. Pružiti u logoru pa i komadić kruha, koji komad rublja, kakvu god bezvrijednu sitnicu, značilo je tu jako mnogo“. (Stanković 2012: 45)

Veliki broj tadašnjih zatvorenica u Požegi bio je iz kršćanskih obitelji. Bile su to odreda žene koje su živjele svoju vjeru i iskusile važnost molitve u duhovnom životu. Tako su i na robiji nekada s većim žarom znale zazivati Božje milosrđe i Božju snagu, samo kad su uspjele naći pogodno vrijeme. Zanimljiva su o tome i svjedočanstva koja nam donosi kada govori o pobožnosti djevojaka – žena u tim za njih teškim vremenima:

> Vjeru su stekle u svojim obiteljima, ali su je očuvale i kroz mladost i kroz zrele dane i vjera je dala pečat njihovoj fizionomiji. Te su žene mnogo molile. Bilo je upravo dirljivo gledati kako su znakom svetoga križa i s imenom Božjim započinjale svoj dan. Kako su navečer dugo molile na svojim ležajima. Kako su se spremale za svaki veći blagdan. Kako su sa suzama u očima listale po molitvenicima koji su umakli premetačinama. Kako su pobožno prebirale zrnca krunice od špage. A nedjeljna šetnja. To su bile procesije. Sva ta duga povorka žena kretala se u tišini čitav sat bez riječi. Milicajke nisu trebale paziti na šutnju, jer ta šutnja bila je zapravo molitva koja se i nije smjela prekidati jer je to bio razgovor s Bogom. I dok su milicajke psovale nasred kruga ili pjevale pjesme koje su svojim sadržajem trebale pogoditi srce logorašica, one su tiho molile. Bilo je to nedjeljno prisustvovanje misi i topla preporuka za sve drage. Za sve u domovini, za sve izvan domovine, za Hrvatsku, za cijeli svijet... Doista, to je bila sveta Hrvatska. Povorka nevinih djevojaka! Povorka ponosnih žena! Povorka nježnih majki! A sve u molitvi. I kad se nakon jednog sata procesija vratila u nastambe, na svim licima bio je sjaj jutarnje molitve. Molitva je davala snagu, jačala duše, davala strpljivost, jačala vjeru u Božju Providnost. (Stanković 2012: 42)

Iz svega do sada navedenog vidimo da su zatvorenice bile religiozne i prakticirale su svoju vjeru stoga ne čudi da je u logoru na poseban način bila raširena pobožnost prema sv. Josipu. Prozvali su ga „logorskim kavalirom“. I Marica Stanković tvrdi da je mnogo puta osjetila njegovu izvanrednu pomoć i da ju je brižni „glavar Svete Obitelji“ sačuvao od mnogih neugodnosti. Zbog toga što su bile religiozne i pronašle svoj

oslonac u Bogu i svecima mogle su pronaći snagu i duhovni mir kako bi preživjele sve što su preživjele.

Ovi zapisi nam svjedoče i o stravičnim torturama nad zatvorenicama koje su sudjelovale u isušivanju Lonjskog polja. Tu su mnoge žene izgubile svoje ljudsko i kršćansko dostojanstvo da ih se više nije moglo prepoznati kad su se nakon 14 mjeseci tog ropskog rada vratile natrag u centralni dom. Svakodnevno pješačenje 8 kilometara do radilišta gdje su trebali već u 7 sati započeti rad, slaba ishrana, teški poslovi u vodi, surovi postupci stražara, sve je to djelovalo strahovito razorno na njihova nježna bića:

> Ovako u vodi, u blatu, u kalu, neoprane, poderane, žene su zaboravile da su žene. Tukli su ih, derali se na njih, vodili ih na raporte, a žene su podivljale. Postale su divlje, svadljive, zlobne, zavidne, proste. Psovale su sve od reda, navaljivale jedna na drugu, zlo činile jedna drugoj. Prije kad jedna nije mogla stići na vrijeme normu, žene bi joj pomogle, pokrivale, a sad su vikale na nju, prijavljivale je, tužile je desetaru. A desetari su ih tukli (bile su to najgore žene, većinom kriminalke) ili bi je predali milicajcima na uredovanje... Strašni su bili ti dani, a najbolje ih je okarakterizirala Splićanka Barica Janić kad je rekla: „Dante nije ništa vidio. Trebalo je doći na Lonjsko polje da se vidi što je pakao. (Stanković 2012: 49-55)

Prije nego se navršila Maričina petogodišnja robija, pomilovanje nije ni tražila niti su joj ga dali, morala je još jednom iskusiti težinu zatvorskih samica. U jednom predjelu krovišta nalazilo se je pet tamnih samica koje su osuđenice prozvale „pet pasjih kućica.“ Danonoćni život u tim mučilištima izaziva kod čovjeka duboki revolt:

> Da u toj 'pasjoj kućici' postidila sam se prvi put u životu da sam čovjek. Hoće li ljudi 50 godina iza nas vjerovati da su u tim 'pasjim kućicama' živjeli ljudi, da su gurali svoje lice na male rešetke na stropu željni zraka, koji nije dolazio, da su večerali u mraku, takvom mraku da se nije vidio prst pred nosom, da ste se bezbroj puta morali prati u nekoliko kapi vode. A zašto? Zašto? Što su skrivili narodu, vlasti, državi? Pošten svijet. Najpošteniji, tko je od nas Zločinac? Tko, opasan za ljudsko društvo? Što mi zapravo predstavljamo? Ja nekad katolička javna radnica. Danas? Starija sijeda žena s jakim katoličkim uvjerenjem. I to je sve. Zašto već petu godinu sjedim? Poradi stvari za koje ne bi nigdje na svijetu bila ni zatvorena ni suđena. Sjedim poradi svog katoličkog

> uvjerenja i katoličkog rada. I sada sam u izolaciji samo zato jer znadu da sam neprijatelj dijalektičkog materijalizma i da nisam još toliko stara i skrhana da se ne bi koje mlado biće u životnoj orijentaciji obratilo na me. (Stanković 2012: 99-100)

No ma koliko užas i mrak bili neprozirni, a ljudska snaga pri kraju svoje moći, u tajanstvenim dubinama njene duše svjetlucalo je svjetlo vjere dovoljno jako da čovjek ne potone u beznađu. Bog svojom milošću prodire i u samicu tako da ni tu vjerna duša nije nikad posve sama. U druge četiri „pasje kućice" bile su u to vrijeme bačene Nada Miškulin, č.s. Brigita Jurković, Katarina Bahunek i prof. Vlasta Arnold za koje sestra Marica tvrdi da su bile po plemenitosti srca i čvrstoći vjere biseri među ostalim logorašicama. (Stanković 2012: 94)

Ono što se proteže kroz cijele ove zapise je zapravo pitanje smisla života i patnje, jer često kada se čovjek nalazi u bezizlaznoj situaciji i boli nezaobilazna su promišljanja o smislu života, patnje i smrti. I upravo u ovim zapisima Marica nam svjedoči koliku je ulogu zapravo imala vjera, jer pogled na patnju onu u naravnom ili pak nadnaravnom pogledu samo pogled na najvećeg Patnika, kako to ona kaže, uspostavio bi opet red u ljudskoj duši. (Stanković 2012: 7)

Zaključak

Marica Stanković je uz brojne članke u časopisima i glasilima pisala i knjige, meditacije i druge tekstove i tako ovom vremenu ostavila svjedočanstvo o svome katoličkom odgojnom radu osobito među ženskom mladeži. Velika većina njenih tekstova nije objavljena za njezina života, osobito ona koja su napisana u vremenu nakon Drugog svjetskog rata. Nakon sloma komunističkog režima djela Marice Stanković postaju dostupna i daju poticaj za istraživanje pisane riječi ove učiteljice, istaknute katoličke aktivistice. Svi njeni tekstovi neovisno o vremenu nastanka prožeti su govorom o vjeri, ljubavi prema Bogu i čovjeku, a samim tim daju i smjernice na koji način živjeti u suvremenom svijetu i ostati na putu koji vodi k Božjem kraljevstvu.

U sve dosad pročitane Maričine tekstove zaista se možemo složiti s nekim znanstvenicima koji su proučavali lik i djelo službenice Božje Marice Stanković da uz sve njene patnje i mučeništvo od režima, Marica zaista je Crkvena naučiteljica XX. stoljeća, a njene tekstove treba učiniti dostupnima i današnjim naraštajima.

Promišljajući o dnevničkim zapisima Marice Stanković može se ustvrditi da oni predstavljaju i svojevrstan dokument vremena koji omogućuje da povijest ostane zapisana, da se istina o tim patnjama i zločinima ne zaboravi, a primjer je kako se vjera i u teškim trenutcima trpljenja čuva.

Literatura:

Brzić, Žarko. 2003.[2] *Nasmijano lice – Tragom životnih putova prof. Marice Stanković*, Đakovo.

Čovo, Stjepan. 2003. *Fra Leonard Bajić mučenik za vjeru i Domovinu*, Split.

Matković–Vlašić, Ljiljana (ur.), 2001. *Marica Stanković 1900.-1957. Zbornik radova s proslave 100. obljetnice rođenja 1900.-2000.*, Zagreb.

Stanković, Marica. 1934. *Za vjeru i dom,* Zagreb.

Stanković, Marica. 2002. a: *Adventska čežnja*, Zagreb.

Stanković, Marica. 2002. b: *Sudionici muke Kristove*, Zagreb.

Stanković, Marica. 2003. *Dođi Duše radosti,* Zagreb.

Stanković, Marica. 2004. *Izazov Kristova Kraljevstva*, Zagreb.

Stanković, Marica. 2012. *Godine teške i bolne. U ženskom logoru u Slavonskoj Požegi od 1. IV. 1948. do 1. IX.,* Zagreb.

Stanković, Marica. 2012. Žene u muci Kristovoj. Križni put robijaša, Zagreb.

Stanković, Marica. *Povijest ustanove Suradnica Krista Kralja*, rukopis.

Švigir, Vika. 1962. Životopis Marice Stanković, rukopis.

Tahmina, Stella (ur.). 2006. *Marica Stanković (1900-1957). Životopis i bibliografija*, Zagreb.

Marica Stanković – prison records from *Diary*

Guided by apostolic zeal in spreading Christ's Kingdom, Marica Stanković much traveled and wrote, held numerous lectures and everywhere witnessed in favor of Christ. The Pope Pius XII awarded her, in 1943, the Church medal "*Pro Ecclesia et Pontifice* - For the Church and the Pope." In addition to numerous articles that she had written in many magazines, she also published books, meditations and other texts, through which she thus left to us a testimony of her Catholic educational work especially among female youth. The vast majority of her texts were not published during her life, especially the ones that were written in the aftermath of World War II. It was not before the collapse of the communist regime that the works of Marica Stanković became available to us, some typed while the others were still available as manuscripts; thus giving us an additional initiative to explore the written word of this teacher, the prominent Catholic activist. The entries in her diary, dating back to her penal days in the Pozega prison, left rich heritage and memories of the severity of torture that the prisoners were subjected to, the prisoners jailed due to their political and/or religious beliefs.
Due to her Christian beliefs and the great educational impact she had on the younger population, the communist authorities sentenced her to a five year imprisonment, which she was forced to serve from 1947 to 1952 in the Pozega camp. During the trial, she bravely cried "Long live Christ the King, long live the Pope, lived Christian Europe!". Along with the girls who were also condemned and prosecuted there, after having heard the final verdict, all solemnly sang: "*Christus vincit, Christus Regnat, Christus imperat*."

***Key words**:* Marica Stanković; diary; prison; faith; joy; serenity